

«Estimo el detall, però valoro per damunt de tot les grans projeccions»
J. M. PORCIOLES (Dossier Mundo - Feb. 1973).

«Aquesta experiència ens ha confirmat en la convicció que les grans teories urbanístiques no van al davant sinó al darrera de les solucions pràctiques»
PASQUAL MARAGALL (Plans i Projectes per a Barcelona: 1981-1982).

La forma d'una ciutat es genera a base d'intervencions i realitzacions al llarg del temps, però també comporta la frustració d'aquells somnis i idees no realitzats que haurien pogut millorar el resultat final. En efecte, el fet urbà no sols és el marc on es desplega gran part de l'activitat cultural sinó també, de vegades, el seu reflex inquietant: la derrota bèl·lica d'una administració compromesa amb l'interès públic va dur la inoperància i el desenteniment cap a una ciutat on primaria l'especulació i el benefici dels grups privats, que transformaven i feien com més va més inhòspit l'entorn urbà per al ciutadà. Però com escrivia Sigfried Gideon: «amb les ciutats no podem fer com amb les màquines, deixar-les simplement de banda quan ja estan massa gastades»: en deu anys, a una administració aferada a l'antic règim n'ha succeïda una altra, compromesa en principi amb el ciutadà, i s'ha passat de les primeres declaracions d'intencions a les realitzacions concretes. Per això, potser sigui un bon moment per recordar quina ha estat l'actitud de l'administració en aquestes diferents etapes respecte a un edifici i a una obra pública que, de tenir una condició completament marginal, apareixen ara com els nous punts de referència en la recuperació de la ciutat.

ARQUITECTURA I ADMINISTRACIÓ DURANT EL FRANQUISME TARDÀ

Els llargs anys d'estructura dictatorial de l'administració a Barcelona es van traduir en una constant inoperància i en una actitud «passiva» que de fet afavoria els grups econòmicament influents, entre els quals els millors situats detenien llocs clau en la pròpia administració, convertida únicament en un fabulós mecanisme de poder per a l'obtenció de majors beneficis econòmics.

El pla de 1953, vulnerat contínuament per «plans parcials», havia donat ampli pas a una actuació urbanística caòtica, sense objectius, fites o criteris clars, sinó més aviat formada per una simple suma de projectes d'envergadura, obres de prestigi dubtós, si no de simples operacions especulatives en mans privades¹, que potenciaven un «embelliment» del centre, abandonaven la preocupació per la realitat dels barris i generaven un «ús i abús de la ciutat, preferentment del seu terra (el patrimoni cultural i urbanístic llegat pels qui concebien Barcelona en altres motllos cívics menys especuladors) per part d'una minoria»².

«I appreciate detail, but I treasure far-reaching schemes»
J.M. PORCIOLES (Dossier Mundo, Feb. 1973)

«This experience has given us the certainty that great urbanistic theories are not ahead of, but behind, practical solutions»
PASCUAL MARAGALL (Plans i Projectes per a Barcelona: 1982)

A city is shaped by a series of interventions throughout time, but also includes the frustration of ideas and dreams that never came true which could have improved the final result. Urban reality is, indeed, not only the stage where most cultural events take place, but also, at times, a disquieting reflection of culture. Defeated at war, an administration with commitments to public interests brought inoperativeness and confusion to a city where profiteering and private benefits prevailed, thus transforming the city and making it ever more inhospitable and estranged from its inhabitants. However, as S. Giedion has pointed out, «We cannot deal with cities as we do with machines and cast them aside when they are worn out».

Within a decade there has been a change from an administration clinging to the former regime to another, in principle, committed to its citizens, a change from early statements on the plans to be carried out to actual facts. Thus, this may be the right time to recall what has been the attitude of the local government throughout these years on buildings and public works, which during this decade have jumped from the fringes to the center and are now the new point of reference for any urban recuperation.

ARCHITECTURE AND THE ADMINISTRATION DURING THE LATE FRANCO REGIME

The long years of the local government's dictatorial structure in Barcelona meant an era of constant inoperativeness and passiveness which favored the more influential financial groups, the better-placed members of which held key positions in the administration itself, regarded as merely a source of great profits.

Constantly violated by «partial plans», the 1953 Plan had given free rein to a chaotic, aimless, urbanistic policy which was lacking well-defined goals and criteria and, instead, was simply an aggregate of grandiose projects, works of questionable usefulness, or just an opportunity for private profiteering¹ which promoted an «embellishment» of the city's center and abandoned any concern for peripheral needs. All of this implied, in short, «that a minority was using and abusing the city and its available land, i.e., the cultural and urbanistic heritage bequeathed by another generation that conceived of Barcelona from a rather less speculative and more public-

L'OBRA PÚBLICA A BARCELONA: 1975-1985

A DECADE OF PUBLIC WORKS IN BARCELONA 1975-1985.

Manuel Gausa

Tanmateix, la caiguda de Porcioles el 1973, els passos consegüents pel consistori de Masó i Viola així com les condicions del franquisme tardà, fan perdre poder a una administració desprestigiada, que des de la seva incapacitat o desinterès ha d'enfrontar-se a un com més va més gran nombre de problemes (molts dels quals ella mateixa havia generat) i, després d'una llarga llei del silenci, a les constants reivindicacions ciutadanes aplegades en allò que s'ha anomenat la «lluïta de barris».

Així, entitats alienes als organismes oficials, com les associacions de veïns, els col·legis tècnics, les institucions de belles arts, recolza- des generalment per la premsa i les revistes especialitzades³, són les que s'encarreguen de denunciar la gran quantitat de conflictes que afecten cada barri, cada sector: els crits d'atenció són nombrosos, però no tenen coordinació ni ordre, i cada associació de veïns i cada barri promou la seva «guerra particular» per reclamar des de la col·locació puntual d'un semàfor fins a la salvació d'algun edifici històric o espai públic en perill. De fet, a causa de la pròpia disgregació dels grups de denúncia el conjunt forma més una «interminable llista de greuges» que no pas un coordinat i estructurat diagnòstic de la situació⁴: un breu repàs als més importants problemes pendents el 1975 es podria esquematitzar en els temes següents:

Els conflictes lligats a l'escola. El 1945, la llei d'Ensenyament Primari abolia les tradicionals i en una altra època prestigioses «Escoles Municipals», que van ser totalment liquidades durant l'etapa Porcioles. L'administració, lluny d'intentar solucionar el problema fomentant la construcció de nous edificis públics, havia cercat «pegats» de vegades escandalosos com en el cas dels «barracons-escola», 44 barracons de fusta (instal·lacions militars suïsses en desús) i 13 tramvies retirats de servei habilitats com a aules, que no sols representaren un fracàs notable sinó un desprestigi per a l'ajuntament. Cap a 1975 faltaven a Barcelona 46.000 places escolars, en una ciutat on el nivell de privatització de l'ensenyament era d'un 70 % enfront del 25 % de la resta d'Espanya. Mentre els districtes tradicionalment de classe alta tenien superàvit de places escolars (al Districte III excedien en 10.276 i al Districte IV en 5.661)... els de les classes populars detenien dèficits impressionants (al Districte IX i II en mancaven 5.700 i al Districte XII, 5.713)⁵.

Els conflictes lligats a la vivenda. Des de la dècada dels seixanta el dèficit en el tema de la vivenda en comptes de disminuir havia augmentat⁶. La raó no sols provenia dels grans corrents migratoris sinó del fet que no totes les vivendes construïdes, la majoria de promoció privada, servien per resoldre el problema ja que pel seu preu o per destinar-se a segona residència o «estudi» moltes romaien desocupades⁷.

El percentatge majoritari dels qui estaven mancats de vivenda

spirited point of view².»

However, Porcioles' fall in 1973, the steps taken thereof by Masó y Viola's council, as well as the conditions of the late Francoist regime all contributed to the loss of power and prestige of an administration which had to face, with its own incompetence and lack of interest, an ever increasing set of problems—many of which were created by the administration itself—and, also, after a lengthy «law of silence», to the constant claims of the citizens who grouped themselves into what has since been called «neighborhood struggles».

Non-governmental organizations (community associations, technical schools, art schools) supported by the press and several professional journals³ took upon themselves the task of exposing the enormous number of problems in each neighborhood and district, with the result that, although many voices were raised, there was no coordination or organization. Every community and neighborhood association devoted its efforts to its own little war and fought for as minor an issue as placing traffic lights at an intersection or as important as saving a historical building or a jeopardized public space. In fact, the lack of coordination among these groups turned their efforts into an «endless list of offenses» rather than an articulate diagnosis of the situation⁴. A brief review of the most important problems pending a solution in 1975 could be set forth as follows:

Conflicts with the Schools. In 1945 the *Law of Elementary Education* abolished the traditional and formerly prestigious Municipal Schools that were later entirely eliminated under Porcioles.

Utilització de vells barracons com a aules escolars.

Use of old shacks as classrooms.

era el dels obrers immigrants, tot sovint rellogats, situació dramàtica que obligava a adquirir infravivendes en el suburbi barceloní. El tema del barraquisme⁸, estudiat des de l'ajuntament, a l'hora de censar les barraques obviava aquelles vivendes, a mig camí entre la barraca i la vivenda degradades, mancades dels serveis més elementals. Cap a 1975 el 40 % de la població vivia en un hàbitat considerat deficitari.

Els conflictes es repartien d'una banda entre les associacions de veïns lligades als cascs antics i les lligades als nous polígons. En el primer cas i només en el perímetre comprès entre la Rambla, el passeig de Colom, l'Arc de Triomf, el carrer de Trafalgar, la plaça d'Urquinaona i el carrer de Fontanella, 8.500 vivendes estaven mancades de bany i un 4 %, sobretot a Sant Pere, la Ribera i la Mercè, no tenien inodor a part de sofrir les condicions pròpies d'una construcció degradada. Cal anotar aquí operacions permeses per l'ajuntament que, en comptes de solucionar la conflictivitat, contribuïen a empitjorar les condicions generals, com el cas famós de l'edifici en pantalla contínua a l'avinguda Cambó, el projecte inicial del qual preveia cegar el carrer Freixures, deixant-lo sense llum i només amb un túnel per al pas dels vehicles.

D'altra banda, les reivindicacions potser eren més grans en el cas dels nous polígons, molts d'ells aixecats d'una manera desordenada i sense tenir en compte els serveis o equipaments més elementals. Temes semblants o agreujats es repetien a barriades com Can Clos, sorgida al costat d'immensos abocadors d'escombraries⁹, a la deficient solució donada a Can Tunis¹⁰ o en el cas de la Vall d'Hebron on s'havien vulnerat les zones verdes previstes¹¹.

La lluita per la conservació del patrimoni. Durant anys, a la contínua desaparició de construccions d'interès històric-artístic s'hi havien afegit temes com el de les vies ràpides (García Morato, Via O, Méndez Núñez) que amenaçaven trencar la unitat social i arquitectònica de barris sencers. D'altres, com el del pàrking que havia d'estar enclavat justament al davant de la Catedral, i que suposava la destrucció dels jardins i sobretot de les restes de la vil·la romana i dels antics mosaics del subsòl, havien mobilitzat les entitats ciutadanes¹².

A part les reivindicacions per recuperar edificis molt lligats al barri, signes d'identitat del sector, existia un estat d'opinió a nivell general per salvar edificis amenaçats per la piqueta o en total abandonament que formaven part de l'herència arquitectònica de tot Barcelona. En aquest sentit cal recordar exemples com el dels antics mercats amenaçats amb la desaparició. Així, en el de la Llibertat a Gràcia s'havia volgut fer un «modern» edifici comercial, al de Sarrià, una suposada «zona verda», i al del Born, àmpliament reivindicat, havia existit el 1969 el projecte de fer-hi un pàrking. Altres edificis amenaçats cap a 1975 eren, entre altres, la casa de la

Far from attempting to solve this problem by building new schools, the Administration resorted to makeshift solutions which were sometimes scandalous as was the case of the barrack-schools (44 wood barracks that were formerly Swiss Army facilities) and 13 out-of-service streetcars transformed into classrooms. This initiative was not only unsuccessful but also discredited this Administration. In 1975 46,000 children could not attend school in Barcelona, a city where private schooling amounts to 75% of the whole, (compared to 25 % in the rest of Spain). Whereas traditionally upper-class areas had surplus classroom capacity (e.g., in the Third District an excess of 10,276 and of 5,661 in the Fifth), there was an amazing shortage in lower-class areas (5,700 in the Ninth and Second and 5,713 in the Twelfth)⁵.

Housing Conflicts. From the 1960s on, the housing shortage, far from decreasing, has been on the rise⁶. The explanation is not to be found only in the immigration patterns but also in the fact that not all available housing—most of which was built by the private sector—actually solved the problem as they were either too expensive or were used as weekend homes or «studios» and in the end many of them were not inhabited⁷.

The majority of the people lacking housing were blue-collar immigrant workers. Many units were sublet. These two dramatic situations often forced people into substandard housing in the suburbs. The Township undertook the study of substandard housing⁸, and when it took a census of housing in Barcelona, it excluded those units that were half-standard, half run-down and lacking the most basic utilities. By 1975, 40 % of the population was living in inadequate and conflicting conditions.

Conflicts originated from community associations of both the old city center and the outskirts. Only in the small downtown area sided by Las Ramblas, Paseo de Colón, Arco del Triunfo, Calle Trafalgar, Plaza Urquinaona, and Calle Fontanella 8,500 units lacked bathrooms and 4 %—especially those in St. Pere, Ribera and Mercè—had no toilets besides all of the other characteristic problems of rundown housing. Several operations sponsored by the Township, far from solving the problem, contributed to the deterioration of existing conditions. Such is the case of the screening building on Avenida Cambó, which originally was intended to close off Calle Freixures, thus reducing sunlight and only providing an underpass for traffic.

Perhaps the claims were of even greater importance in the case of the suburban belt communities many of which grew disorderly and disregarding the need for the most basic utilities and services. Similar—or even more serious—problems were also present in areas such as Can Clos, which grew next to a garbage dump area⁹; Can Tunis¹⁰, for which an inadequate solution was found; or Valle He-

Caritat, en total abandonó i declarada zona verda, l'estadi de Montjuïc, en perill d'enderrocament el 1974, la casa Batlló de Josep Vilaseca, la casa Sastre i Marquès de Puig i Cadafalch o edificis de major ressonància com can Serra o la casa Golferichs que el 1975 semblaven clarament destinades a desaparèixer¹³.

La lluita per les zones verdes. Oficialment, el 1975, es considerava que a cada habitant de Barcelona li corresponien 13,5 m² de zona verda, però només 3,8 m² eren utilitzables, i a més a més el 40 % n'eren zones esportives de les quals el 70 % estaven en mans privades. La inversió municipal per a 1969-1974 sumava 568 milions, més de la meitat dels quals estava destinada a la muntanya de Montjuïc i menys de la quarta part a la creació de nous espais verds¹⁴. Aquesta despreocupació per la creació de nous espais verds s'unia a més a l'amenaça que pesava sobre molts dels ja existents, i així, casos com els de la plaça de Sarrià destinada a acabar essent un edifici públic, la plaça de Tetuan, ocupada per les constructores MZOV i Cubiertas y Tejados, la plaça Folch i Torres en tràmits per a una sospitosa «remodelació», la plaça de Lesseps afectada pel cinturó de ronda, o la del marquès de Mella a Sants a punt de desaparèixer, havien mobilitzat l'opinió pública, tot i que molts d'ells encara estaven pendents de solució el 1975. Aquests temes puntuals s'unien a la reclamació a diferents barriades dels grans solars de les velles indústries, i per primer cop apareixien noms com La España Industrial a Sants (la propietat el destinava a vivendes), l'Escorxador a Hostafrancs, els terrenys de la RENFE al Clot, els magatzems davant la Sagrada Família en allò que seria la futura plaça Gaudí o la presó model entre altres¹⁵.

ARQUITECTURA I ADMINISTRACIÓ DURANT L'ETAPA DE LA TRANSICIÓ

Després de la mort del general Franco i en plena transformació política, el 3 de desembre de 1976 era nomenat al front de l'alcaldia Josep Maria Socias i Humbert, i s'iniciava així una etapa de transició en espera de les primeres eleccions municipals.

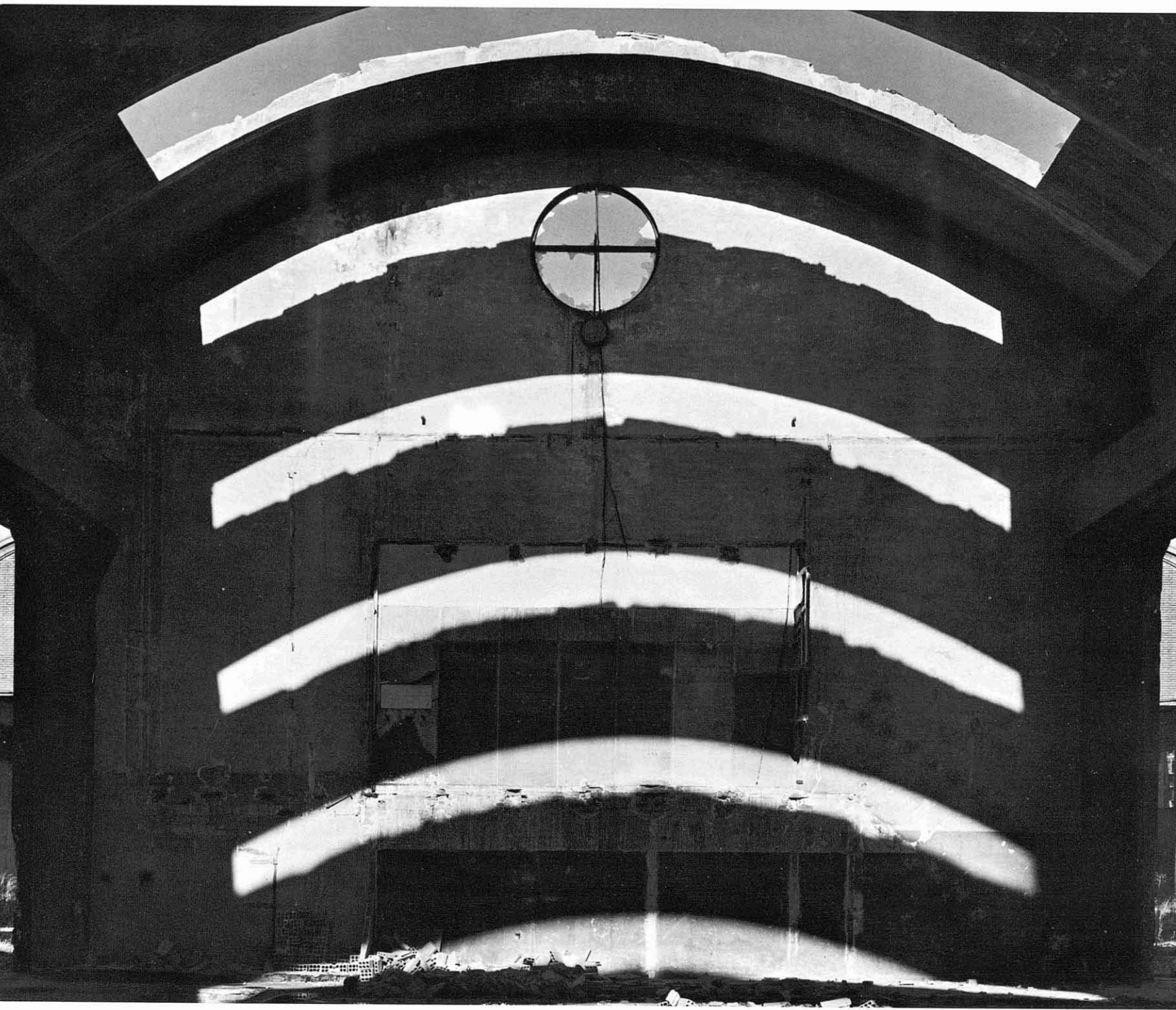
L'enorme quantitat de conflictes i reivindicacions que s'havien acumulat durant anys tenia ara un nou marc vàlid a través del qual podien estructurar-se solucions: el Pla General Metropolità, aprovat el 1976. El P.G.M., tot i que redactat durant l'època anterior, s'havia conformat des de la resistència interior a l'administració franquista, i des del principi de la seva redacció s'havia abandonat la concepció del pla com a «procés», sistema obert que generalment facilitava (vista l'experiència de plans com el del 53) la pràctica urbana al marge de la legalitat. Es tractava de defensar el pla com a instrument compromès amb una «imatge final» que afrontés els problemes i per tant les solucions possibles, i que a més construís les

brón, where green areas that had been programmed were not built in the end.

The Struggle to Preserve the Patrimony of the City. Issues such as the thoroughways (García Morato, Vía O, Méndez Núñez) which threatened to disrupt the social and architectural integrity of entire areas of the city began to aggravate the constant loss of buildings of historical and artistic interest. Others, such as the parking lot to be built just in front of the Cathedral—thus destroying gardens and, most importantly, the ruins of Villa Romana along with the unearthed mosaics—mobilized citizen organizations¹².

Apart from the efforts to restore buildings that were the symbol of their neighborhoods, there was consensus on the need to save buildings in danger of demolition or totally abandoned which were part of Barcelona's architectural heritage. Examples of this are market places such as La Llibertat in Gràcia, where a «modern» shopping center was to be placed; the one in Sarrià, to be replaced by a «green area»; or El Born—supported by a wide sector of the population—where according to a 1969 project, a parking lot was to be built. Other buildings so threatened circa 1975 were Casa Caritat, totally abandoned and classified as a recreational area; the Stadium at Montjuich, almost demolished in 1974; Casa Batlló, owned by Josep Vilaseca; Casa Sastre i Marquès de Puig i Cadafalch, or buildings of greater importance like Can Serra or Casa Golferichs which in 1975 seemed certain to be demolished¹³.

The Struggle for Green Areas. According to the figures of 1975, the green area per capita was 13.5 sq.m., where 3.8 sq.m. were actually useful, 40 % were sports areas, and 7 % were privately owned. Public investment from 1969 to 1974 amounted to 568 million pesetas, half of which sum was to go to the facilities at Montjuich, and only a fourth of which was to be devoted to new recreation areas¹⁴. This lack of concern for new recreation areas was aggravated by the fact that many parks were threatened to disappear: Plaza de Sarrià was to become a public building; Plaza Tetuán was occupied by the firms MZOV and Cubiertas y Tejados; Plaza Folch i Torres was undergoing suspicious restoration; Plaza Lesseps was modified by the peripheral traffic belt; Plaza Marqués de Mella in Sants was about to disappear. These cases had all mobilized the general public, in spite of the fact that in 1975 they were still to be carried out, and reinforced the claim from various sectors on the great empty plots of former factories. For the first time claims fell on names such as España Industrial in Sants (the owner assigned this plot to housing units), L'Escorxador in Hostafrancs, The Renfe yards in Clot, the old warehouses in front of Sagrada Família (now Plaza Gaudí) or Carcel Modelo¹⁵.

Interior dels antics tallers de la RENFE a
Sant Andreu.
Foto: Manolo Laguillo.

Interior of old RENFE workshop in Sant
Andreu.
Photo: Manolo Laguillo.

bases per facilitar el protagonisme d'una futura administració plural en la reconstrucció de la ciutat, iniciant-se en certa mesura la superació del planejament pel projecte, potser perquè com escrivia Ricard Pié a QUADERNS «en certa manera fer el Pla de Barcelona era fer el Pla de l'arquitectura de Barcelona»¹⁶. Amb el P.G.M. aprovat el 1976, des de l'equip Socías es va promoure una «política de rendibilitat a curt termini» amb l'adquisició de sòl urbà per pal·liar la manca de serveis. Per això es comptava amb una persona clau, Joan Antoni Solans, Delegat d'Urbanisme del nou consistori, i anteriorment destacat redactor del Pla Comarcal. Durant els dos anys de transició es van emprar 3.000 milions per adquirir 86 Ha per a parcs i jardins, 50 Ha per a parcs forestals, 70 Ha per a equipaments i 15 Ha per a residències o remodelació de teixits vells¹⁷. Es va aprofitar, doncs, des de l'ajuntament, l'oportunitat irreplicable de comprar les últimes grans finques i indústries per a la ciutat evitant que fossin destinades a usos privats. Aquestes havien format part en molts de casos de les reivindicacions de les entitats ciutadanes que s'havien desplegat durant els anys anteriors, i ara es reunien els sòls i els edificis amb una estratègia unitària per impulsar projectes que regeneressin els propis barris i per tant el conjunt de la ciutat. Efectivament, una vegada que es va poder disposar d'aquests sòls i edificis, a l'hora de passar a les realitzacions concretes s'impulsà des de l'ajuntament el desenvolupament inicial d'un programa que cobria tres nivells: l'escola, la vivenda i l'espai verd, tres grans temes que havien marcat l'antiga lluita dels barris¹⁸.

Aquests primers encàrrecs d'una administració encara no escollida democràticament però que apostava per la dignificació de la construcció pública es van realitzar no ja als habituals *consultings* propers als organismes oficials, sinó a grups de professionals no lligats a l'administració, confiant en criteris de qualitat o de coneixement dels temes a elaborar. El febrer de 1979 es va inaugurar al Col·legi d'Arquitectes de Barcelona una exposició d'aquests primers encàrrecs, una visió de conjunt per a un fenomen insòlit després de molts anys d'apatia arquitectònica des de l'administració¹⁹.

La mostra, per la varietat d'equips que la componien, reflectia a priori una certa heterogeneïtat... Si bé les restriccions de les ordenances no permetien grans innovacions programàtiques, i existien estàndards en la vivenda i en les escoles als quals calia ajustar-se, al conjunt se li retreia un cert conservadorisme tipològic, tècnic i constructiu, i per a molts era «fruit d'una dècada sense estil concret, última fase d'aquella nebulosa avantguarda eclèctica i vacil·lant...»²⁰, possiblement perquè el major defecte d'aquests projectes és que eren això, projectes, treballs no construïts i per tant mancats —en paraules de Rafael Moneo— d'«aquella consistència que les obres (realitzades) tenen».

ARQUITECTURA I ADMINISTRACIÓ EN L'ETAPA ACTUAL

ARCHITECTURE AND THE ADMINISTRATION DURING THE TRANSITION TO DEMOCRACY.

After General Franco died and the transition to democracy was under way, José María Socías Humbert was appointed to the top office in the Township administration on December 3, 1976, and was to stay there until the first elections took place.

A new legal framework was provided to find solutions for the great number of claims and conflicts that had accumulated throughout those years. This was the General Metropolitan Plan of 1976. Although drafted under the previous regime, the GMP actually responded to the expectations of the in-house resistance to the Franco Administration. From the start, the idea of the GMP as a «process» was dismissed as this «open system» in general gave rise to practices on the fringe of the law (as demonstrated by the experience drawn from the 1953 plan, for instance). What was intended was a plan to be used as an instrument which, while fostering an «image», could be used to face the problems and, therefore, find possible solutions. This would open the way for a future pluralistic administration to play a leading role in reorganizing the city, and for projects to be, for the first time, a more important consideration than planning, perhaps because, as Ricard Pié once wrote, «in a way, making the Plan of Barcelona was the same as making the Plan of the architecture of Barcelona»¹⁶. Backed by the 1976 GMP, the Socías team promoted a «short-term profitability policy» by purchasing city properties in order to compensate for poor services. A key name in this process was Juan Antoni Solans, the Delegate for Urban Planning of this new council and a distinguished member of the commission that drafted the Plan Comarcal. During the two transition years 3.000 million pesetas were invested in purchasing 86 ha. to be transformed into parks and gardens, 50 ha. into forests, 70 ha. into special facilities and 15 ha. into housing or urban renewal¹⁷.

Thus the city government took advantage of the once-in-a-lifetime opportunity to purchase houses and factories to the benefit of the general public and not the private sector. These houses and factories which had formerly been linked to individual community claims were now grouped together under a new overall strategy to promote projects which would renew several neighborhoods and, therefore, the entire city itself. Indeed, once these properties were purchased, the Township started to carry out its plan for the city based on three great concerns of the former neighborhood and community struggles: schools, housing and recreational areas¹⁸.

The early work commissioned by an administration which had not yet been democratically elected into office but whose main concern was dignifying public developments was carried out in a different manner. No longer were these projects passed on to consulting firms «closely tied» to the Administration, but were instead entrusted

El 3 d'abril de 1979 se celebren les primeres eleccions municipals de les quals sorgeixen nous consistoris amb suport i confiança populars. En aquest sentit el compromís de l'administració amb la recuperació de la ciutat queda a partir d'aquest moment legítimament avalat. Per això es continua comptant a Barcelona amb el marc legal del Pla General Metropolità i amb tota aquella quantitat enorme de sòl urbà adquirit durant els dos anys de transició en el govern municipal.

La filosofia que ha de servir de referència a l'actuació promoguda des de l'Ajuntament²¹ es desprèn fàcilment de les paraules escrites pel llavors Delegat d'Urbanisme, Oriol Bohigas, al *Catàleg per a una arquitectura de Barcelona*: «Una ciutat ja completa i quasi acabada com Barcelona no pot pensar que la regeneració es produeixi exclusivament a partir dels interessos de la promoció privada. Barcelona ha de ser regenerada des de la iniciativa de la pròpia Administració, directament o fent sectorialment vendible la intervenció privada», conceptes ben semblants, tot i que potser més suaus, a aquells que escrivia Otto Wagner molts anys abans: «l'expansió de les ciutats ja no es pot abandonar a la pura casualitat com en el passat, considerant que les influències artístiques són superficials i deixant que el desenvolupament de les grans ciutats resti en poder de la usura financera».

Ara bé, si des de l'administració es vol controlar escrupolosament el detall i la imatge final cal més que un senzill paquet d'ordenances, i d'aquí la potenciació en aquesta nova etapa del projecte davant el pla. Aquesta figura del projecte, tot i que tímidament implícita en el P.G.M., cobra ara un valor d'instrument clau. De fet no es tracta d'entendre ja la ciutat com un sistema coherent i racional des de la seva totalitat sinó a través d'una peça més petita, el barri en tant que conjunt individualitzat amb la seva pròpia realitat, caràcter i problemàtica²², la recuperació del qual ha d'anar en principi més enllà de la pura suma de «pegats», realitzacions aïlades i desconnectades promogudes únicament per la necessitat imminent de solucions, que precisen lògicament l'estudi i anàlisi del sector abans de passar al projecte i a l'acció puntuals. D'aquí, i en principi, la importància en l'actual etapa del PERI, pla especial de reforma interior, una figura entre el Pla General i el projecte més de detall i per tant més localitzat. En realitat es tracta d'entendre el PERI com un «pla-projecte», amb estudis, anàlisis i diagnòstics, però també amb suggerències específiques i compromisos amb solucions formals, que permet emmarcar i estructurar les accions puntuals a desplegar; conceptes aquests generalment reflectits en els plans especials prioritàriament redactats com els del Raval, el sector Oriental (St. Pere, Sta. Caterina, la Ribera), la Barceloneta²³, Gràcia²⁴, el Carmel, el Clot, l'Eixample, Torre Baró, Sants-Hostafrancs, Zona Franca, el Llobregat i la Teixonera²⁵.

Aquest, en principi, coherent marc teòric, s'ha traduït tanma-

ted to professional teams (with no ties to the Administration) and chosen on the basis of quality and qualifications. An exhibition of those early projects was opened at the Colegio de Arquitectos de Barcelona in February 1979. This provided the first overall view of the local architectural scene after years of apathy inside the Administration¹⁹.

The items in this exhibition clearly demonstrated how heterogeneous these teams were. Although the restrictive regulations allowed no room for great overall innovative programs and imposed certain mandatory standards on housing and school projects, nevertheless these teams were criticised for their conservative stand on construction types and technical and constructional precedures. In the opinion of many, these teams were, in general, «the fruit of a decade lacking its own specific style; the last stage of a blurry eclecticist and hesitant avant-garde...²⁰». This was most likely due to the fact that the greatest flaw in these projects was precisely that they were mere projects, i.e., work that had not been carried out and—to quote Rafael Moneo's observation—therefore lacking «that articulateness found in actually built projects.»

ARQUITECTURE AND THE ADMINISTRATION UNDER DEMOCRACY

On April 3, 1979 the first local elections were held. Town councils were elected into office. For the first time these councils had the endorsement and support of the people. From this point on, the local government's commitment to the city's renewal was, in this sense legitimized. In Barcelona there was the General Metropolitan Plan and that enormous amount of urban property purchased during the transitional years to start working.

The philosophy underlying the activity promoted by the Township²¹ can perhaps be illustrated by Oriol Bohiga's words in *Catálogo para una Arquitectura de Barcelona*: «A city as complete and virtually finished as Barcelona cannot afford to think that urban renewal will only stem from the interests of the private sector. Barcelona has to be transformed from inside the Administration itself, whether directly or by an adequate incentive to each private sector.» This conception is very similar to—if slightly milder than—Otto Wagner's, who many years before this stated that «the growth of our cities may no longer be left to chance as has been the case in the past, thus regarding artistic considerations as superficial and abandoning the development of our large cities to the hands of financial profiteers.»

However, if the Administration intended to thoroughly control the details and the final outcome, it would resort to measures other than a mere set of regulations. Hence the reason that the city's rehabilitation project picked up such momentum with respect to the plan during this period. The provision in the project which per-

teix, en el moment de passar a les realitzacions concretes, en una insistent potenciació de l'acció i el projecte puntuals per damunt de les accions unitàries de major envergadura. Podem doncs preguntar-nos si aquesta primàcia de l'acció puntual localitzada obeeix a una lògica de solucions prioritàries que, afegides a projectes posteriors demorats temporalment (per raons econòmiques, burocràtiques, organitzatives, etc.), acabin a la llarga per conformar i fer emergir operacions globals la realització de les quals no es deixa de promoure des de l'administració (particularment en el cas dels PERI existents) o si contràriament han entès aquests com una suma d'idees i possibilitats suggerents però s'ha optat per confiar de fet en el projecte de detall com a element capaç, finalment i tot sol, d'impulsar la recuperació urbana.

La diferència és notable i pot comportar que els plans i les postes d'incidència ambiciosa i suggestiva dins l'entorn urbà, com les del Raval amb la consegüent operació del Liceu al Seminari, les del sector Oriental amb tota la possibilitat d'esponjament i rehabilitació del sector, les de la Barceloneta i la seva relació amb la dignificació del front marítim, etc., acabin reduint-se a la construcció «pragmàtica» d'alguna nova plaça, escola o bloc de vivendes amb el perill que aparegui el conjunt del realitzat a nivell de tota la ciutat dissortadament més pròxim a aquella «política de cantonada» amb què ha estat qualificada de manera crítica la tasca de l'ajuntament aquests últims anys que no pas a aquella «Barcelona peça a peça» que des de l'ajuntament s'intentava promoure.

Malgrat tot, el volum d'accions promogudes aquests anys és eloqüentment ampli i mereix analitzar-se encara que només sigui sumàriament i cenyint-nos principalment als grans temes anteriorment citats.

La construcció escolar. L'edificació escolar, un dels temes tradicionalment desenvolupats amb major encert a Catalunya, després d'uns anys enterbolits per la deixadesa arquitectònica, va recuperar la racionalitat en algunes exemplars realitzacions privades dels seixanta. Posteriorment, i com ja hem assenyalat, l'etapa Solans va suposar l'encàrrec de projectes a un seguit d'equips professionals, com un primer intent de recuperar el valor arquitectònic en la construcció escolar pública. Aquells projectes es van promoure des de l'ajuntament pactant amb el Ministeri d'Educació i Ciència, organisme que posseïa aleshores les competències en matèria d'ensenyament. L'Ajuntament proporcionava els terrenys, repartia els encàrrecs, i posteriorment s'ocupava de la construcció de les EGB mentre el MEC ho feia amb els BUPs i els centres de FP. Aquest fet ha tingut conseqüències notables ja que si en els casos de les EGB la direcció de l'obra ha recaigut en els arquitectes autors del projecte, en els casos de BUPs i FP aquesta direcció ha estat encomanada a funcionaris dels organismes oficials amb els conflictes subsegüents respec-

mitted «a responsible reply to specific problems through specific solutions», though timidly implicit in the GMP, from this point on proved to be of great instrumental worth. In fact, it was no longer a matter of understanding the city as a coherent and rational network from the perspective of its integrity but from that of a smaller unit: the neighborhood as an individual complex with its own reality, problems and character. In this sense the difference between the historical center and periphery is clear: in the former is where a city's most characteristic, but also most run-down and neglected parts can be found; in the latter there is usually a greater spaciousness and better building (as well as other problems), but also a lack of a properly «urban» character and quality²².

Logically any action taken to restore the city's neighborhoods must transcend, in principle, mere patchwork, i.e., isolated and unrelated interventions which are carried out only because a solution is needed. This makes it necessary to study and analyze the area before any specific action is taken. This is the reason that the present stage of the PERI (Plan Especial de Reforma Interior or Plan for the Reform of City Districts) is so important in principle since the PERI is at the midpoint between the GMP and a more specific project for a given area. The PERI is to be understood as halfway between a general plan and specific projects. It comprehends research, analysis and diagnosis but, also, specific suggestions and formal solutions and provides a framework and a structure for any individual action. These guidelines are normally mirrored by specific plans such as RAVAL East Barcelona (St. Pere, Sta. Caterina, La Ribera), Barceloneta²³, Gràcia²⁴, Carmelo, Clot, Eixample, Torre Baró, Sants-Hostafranchs, Zona Franca, Llobregat and Teixonera²⁵.

This theoretic framework—coherent in principle—nevertheless, has been sidestepped on many occasions and the emphasis has been on the specific project and action to be taken instead of more important overall considerations. The question is whether this emphasis on specific actions responds to a logic of priority solutions which together with later projects (delayed by financial, bureaucratic, or organizational reasons) shape and promote overall schemes from within the administration (especially as in the case of the PERI) or, on the contrary, whether these have been just an accumulation of bright ideas which are sidestepped in favor of individual projects now regarded as capable of carrying out urban renewal on their own.

This makes a great difference and may imply that plans and projects for our urban environment as ambitious and suggestive as those by RAVAL (with their direct consequence of the *Liceu-Seminari* project), those for the East Side which provide an opportunity to rehabilitate and expand the district, those for Barceloneta (trying to improve the conditions on the city's seafont), and many others,

te al resultat final.

A partir del dia 1 de gener de 1981 les competències en matèria de construcció escolar a Catalunya corresponen a la Generalitat, a través fonamentalment de la Direcció General de Programació i Serveis Generals, mentre el «sòl» el continua proporcionant generalment l'ajuntament²⁶. Pel que fa a la política d'encàrrecs, també en aquest cas s'ha tractat d'obrir el camp al màxim nombre possible de professionals en col·laboració moltes vegades amb arquitectes de la mateixa Generalitat, i s'ha impulsat el programa a tots els ajuntaments de Catalunya.

La vivenda i el patrimoni. El tema de la vivenda ha quedat generalment recollit en la redacció dels diferents PERI, bé sigui a través de la previsió de nous edificis o de la rehabilitació dels ja existents. A l'època Solans es van encarregar, com en el tema de l'escola, diferents projectes a diferents grups de professionals. Es tractava d'edificis situats dins el teixit urbà, i s'evitava l'antiga i dissortadament coneguda política a base de «polígons residencials».

Actualment el Patronat de la Vivenda, sense renunciar en principi a impulsar la construcció de nous edificis, sembla orientar-se generalment a les zones més degradades, cap a una política de rehabilitació que enllaça d'alguna manera amb la recuperació del patrimoni artístic municipal i la restauració consegüent d'edificis històrics que han estat molts d'ells motiu de llargues reivindicacions ciutadanes. Així, i només per recordar aquells que fa deu anys apareixien clarament en perill, construccions com els mercats de la Llibertat i Sarrià han estat restaurades i continuen en funcionament en tant que el Born arreglat espera un ús definitiu; la Rotonda és ara un centre clínic mentre que can Serra i la casa Golferichs, recentment recuperades, es destinaran possiblement a oficines, sense oblidar l'aleshores amenaçat Estadi de Montjuïc, ara primordial punt de referència en el projectat Anell Olímpic²⁷.

D'altra banda, des del Patronat del Patrimoni Històric-Artístic s'ha impulsat el requeriment als propietaris d'edificis d'interès per netejar-los i restaurar-los, amb la qual cosa s'han generat iniciatives semblants en edificis veïns. Fruit d'aquests interessos per la restauració i recuperació d'exemples arquitectònics del passat cultural ha estat la «nova» imatge de construccions com: la casa Batlló de Gaudí, la casa Vilaseca al passeig de Gràcia, la central elèctrica Vilanova, els porxos de Xifré, els reutilitzats palaus del carrer de Montcada, etc., en espera del resultat final de projectes de major envergadura com els del Palau de la Música, el Clínic, el Palau de la Generalitat, l'Escola Industrial, la Maternitat, el conjunt de la Casa de la Caritat o la mateixa Casa Gran.

L'espai públic - les zones verdes. L'actuació en aquest camp s'ha confiat d'una banda a tècnics externs a la pròpia administració i d'altra al nou Servei de Projectes Urbans de l'Ajuntament, encarregat

may end up in as minor a project as a «pragmatic» construction of some new square, a school or an apartment building, the greatest danger being that in relation to the city as a whole the final results may be closer to that policy of details the local government has lately been so criticized for than that of «Barcelona, section by section» which the Township has been trying to carry out.

Schools. Traditionally one of the most adequately carried out architectural projects in Catalonia after a brief period of negligence, the construction of schools regained the rationality found in some exemplary private projects of the 1960's. As mentioned, trying to make a first move toward recovering architectural quality for schools built by the local government, Solans' period was characterized by commissioning professional teams to carry out these projects. They were sponsored by the township in conjunction with the Ministry of Education and Science (in Spanish, Ministerio de Educación y Ciencia, or MEC), a public institution in possession of all legal attributions in the field of education.

The Township supplied the premises, distributed the projects and was later in charge of constructing EGB schools, while the Ministry took care of BUP and FP centers. This distribution has had remarkable effects as the direction of the works of the EGB units was performed by the architects who had designed the project, while in the case of BUP and FP centers, this was entrusted to civil servants inside public offices, a fact which affected the final results.

The Generalitat recovered control of the construction of schools in Catalonia on January 1, 1981, a prerogative it carried out mainly through the Dirección General de Programación y Servicios Generales, although the Township was still as a rule the «supplier» of the sites for the projects²⁶. The policy again was to open the way for as many professionals as possible, though many times they had to work together with civil servants from the Generalitat itself. This policy was promoted throughout Catalonia.

Housing and the Patrimony. The housing problem has generally been absorbed by the PERI plans, both in the case of new buildings and renewal of buildings already in place. As occurred with schools, different projects were assigned to several different professional teams under the Solans Administration. These were buildings that were part of the urban fiber, a fact which precluded the unfortunately well-known and old practice of housing developments.

Though in principle not relinquishing the promotion of new housing, the Patronato de la Vivienda currently seems to be directing its efforts in general toward rehabilitation policies which to a certain extent connect with the community's campaigns for the recuperation of the city's artistic heritage and restoration of historical buildings. In this sense, a few cases of buildings in danger of demolition only ten years ago and now fully restored and in full

en gran mesura de dur a terme aquesta mena de projectes amb criteris actuals de qualitat i disseny.

En aquest apartat i en vista del realitzat cal distingir nivells distints: a la petita plaça o jardí molt lligats a l'immediat entorn veïnal i de dimensions molt acotades, com poder ser-ho les places de la Mercè, Basses de Sant Pere i Sant Agustí Vell al sector Oriental, les de Salvador Seguí, Emili Vendrell al Raval, o les de Sant Vicenç, a Sarrià, i Boston a Sant Gervasi, cal afegir operacions de més grandària i àmplia incidència en la revitalització de tot un sector com en els casos de les places de Gràcia, l'avinguda Gaudí i la plaça Gaudí a la Sagrada Família, els jardins de la Vil·la Cecília a Sarrià, la plaça Sòller a Sant Andreu, la plaça de la Palmera i el carrer de Prim al Poble Nou.

Per últim, altres operacions, pel seu caràcter històric o representatiu, no sols tenen incidència en el propi sector sinó que repercuteixen a nivell de tota la ciutat com en el cas dels projectes per al passeig del Born i el passeig Picasso pròxims al monument del Fossar de les Moreres o la plaça Reial. També en aquest sentit cal assenyalar tot aquest conjunt de projectes situats en els extrems d'uns imaginaris eixos Nord-Sud, Est-Oest, que de realitzar-se ambiciosament i sense aquell «possibilisme històric» que ha caracteritzat Barcelona en el tema de les zones verdes podrien ajudar a configurar una trama urbana més desfogada. Així, el projecte per a la carretera de les Aigües que pretén l'aproximació al «parc natural del Tibidabo» i del qual «penjarien en certa manera tota aquella sèrie de petits parcs ja existents com el de l'Oreneta, el parc Güell, el parc de la Creueta del Coll, el de la Torre Gropa, el parc del Velòdrom, etc., potenciarà el costat de la muntanya, mentre que operacions com el Moll de la Fusta i el seu acord amb una Barceloneta remodelada permetrien un acostament al mar i la recuperació de les platges i de la línia de la costa.

D'altra banda, el conjunt de la plaça de Sants²⁸ i els parcs de l'Escorxador i l'Espanya Industrial als quals es podria sumar generosament, per completar un triangle implícit, l'enorme zona verda de la Granvia prevista al PERI d'Hostafrancs, pot impulsar un nou centre (connectat a través de la reformada avinguda Maria Cristina amb el parc de Montjuïc) al qual respondria des de l'altre extrem de la Granvia el nou parc de les Glòries-Nord que unit al ja tradicional de la Ciutadella, i si s'esgotessin totes les enormes possibilitats de zona verda que ofereixen els terrenys de la RENFE, significaria un important i vital «pulmó verd» per a Barcelona.

A MANERA DE CONCLUSIÓ: UNA BREU CONSIDERACIÓ SOBRE LES OBRES REALITZADES

El volum de les obres promogudes des de l'administració aquests últims anys ha estat prou ampli per permetre una visió més o menys global del panorama arquitectònic al nostre país. En efecte, des del

Plaça de Sants: elements de la font.
Foto: Manuel Esclusa.

Sants Square: elements of the fountain.
Photo: Manuel Esclusa.

use are the market places at Sarrià and La Llibertad (while the renewed Born still awaits its definitive use); La Rotonda became a clinical center; Can Serra and Casa Golferichs—the latter only recently restored—will become office buildings; finally, the formerly threatened stadium at Montjuich is a central piece in the Plan for Olympic facilities²⁷.

On the other hand, the Patronato del Patrimonio Histórico-Artístico has requested that building of public worth be cleared and restored by their proprietors, thus triggering off similar interventions on nearby buildings. Stemming from this concern over the restoration and recuperation of examples of past periods of architectural culture is the «done-up» image of buildings like Casa Batlló by Gaudí, Casa Vilaseca on Paseo de Gracia, the power station at Vilanova, the porticoes by Xifré, the reutilization of the palaces on Calle Montcada, etc., while awaiting the final results of more ambitious projects such as Palau de la Música, Hospital Clínico, Palau de la Generalitat, Escuela Industrial, La Maternitat, the complex of Casa Caritat or Casa Gran itself.

Public Space Recreational Areas. In this field, projects have been entrusted, on the one hand, to free-lance technicians and, on the other, to the new Servicio de Proyectos Urbanos, an office of the city administration in charge of carrying out a great deal of projects under the policy of up-to-date criteria of quality and design.

Projects for recreational areas fall under one of these two categories: small enclosed plazas or gardens closely integrated into their context (for instance, Plazas de La Mercé, Basses de Sant Pere, and Sant Agustí Vell on the East Side; Plazas Salvador Seguí, and Emili Vendrell in the Raval district; or, Plazas Sant Vicenç Artós, Esquilaz and Boston in Sant Gervasi and Sarrià) or more ambitious, larger projects influencing and giving a new boost to everyday life in their whole area (Plazas in Gràcia; Avenida Gaudí and Plaza Gaudí at the Sagrada Família; the Jardines de la Villa Sicilia in Sarrià; Plaza Sòller, in St. Andreu; and, finally, Plaza de la Palmera and Calle Prim in Poble Nou.

Finally, having historical and symbolical implications, these projects not only influence their area, but the whole city as well. Such is the case of the plan for Passeig del Bora and Passeig Picasso, both of which are near the monument of the Fossar de les Moreres and Plaza Real. In this sense, that whole series of projects to be carried out at the ends of both the hypothetical North-South and East-West axes of Barcelona (which, if actually carried out under a wide-spanning philosophy and without that traditional «possibilism» so typical of recreational area projects in Barcelona) could contribute to alleviate the density of the city's urban tissue. Attempting to further the ideal of a Tibidabo preserve park for the city and inten-

començament s'ha optat, a l'hora de realitzar els encàrrecs, per comptar amb el nombre més gran de professionals i s'ha apostat, en principi, després d'anys de limitacions i traves, per la dispersió i la variació creatives.

Tanmateix, i malgrat l'heterogeneïtat que mostra el conjunt a primera vista, ens hem de demanar si darrere aquesta sèrie de projectes no hi ha cap nexa d'unió, algunes constants que reflecteixin o subratllin una certa coherència general, perquè tot i que no hi ha una entitat pròpiament estilística, hi ha d'altra banda una coincidència general pel que fa a l'actitud davant el projecte.

Efectivament, si en alguna cosa se sintetitzen la globalitat d'aquests projectes és en l'aposta per allò que de vegades s'ha anomenat «el discret encant de la sobrietat»²⁹, és a dir, la fe en la claredat, la raó i el seny. Tant en el cas de les escoles i les vivendes com en el tractament de l'espai públic s'ha optat per una voluntat evident de «contenció», això és: fer prevaler el valor del realisme en la concepció i desenvolupament dels projectes, valorant la limitació dels elements a emprar, el respecte i les relacions amb l'entorn i sobretot un gust per l'herència i la tradició. Així, als mètodes constructius clàssics s'uneixen en els casos de l'escola i la vivenda l'acceptació de tipologies conegudes i assajades, i es recupera la idea de façana plana per aconseguir una «textura harmoniosa» a la qual contribueixi l'ordenada composició a base d'un afinament generalment tradicional. D'altra banda, en el cas de les places es prima l'ús de pocs elements simples i senzills, combinats a través de l'ordre geomètric i de la claredat compositiva.

Aquest contencionisme, valgui la neologia, deixa translluir de fet una opció pel «bon sentit», com si a l'hora de vestir hom preferís un d'aquells vestits clàssics ben tallats i planxats que permeten, «sense deixar de perdre la compostura, dur un clavell a l'ullal». La comparació no és capritxosa, perquè les obres realitzades solen ser conjunts d'aspecte general sobri, ascètic i serè, però generalment amb petits detalls, elements com marquesines, claraboies, baranes, murs de formes lliures, estanyes, llums, bancs, pèrgoles, etc., de disseny més lliure i que proporcionen un contrapunt lleuger i sensual. En definitiva, es tracta doncs i en conjunt d'unes obres voluntàriament sobries, més a prop de l'assenyat que de l'expressiu, del seriós que del lúdic, del virtuosament discret que del pertorbadorament original. Tot plegat no deixa de ser fruit en gran part d'una època més propera a acceptar l'encisador *glamour* de l'experiència i el passat que no pas una postura apassionada en favor d'una «ruptura» massa radical i sempre incerta.

ding to utilize for this purpose a series of parks already in place—Parque de L'Oreneta, Parque Güell, Parque de la Creueta del Coll, Parque de la Torre Grogà, Parque del Velódromo, etc.—, the Carretera de les Aigües Plan would thus serve to make improvements on the mountain side of the city while works such as Moll de la Fusta and the renewal of Barceloneta would facilitate access to the Mediterranean as well as the recuperation of the beaches and the entire seafront.

A hypothetical triangle formed by the Plaza de Sants complex²⁸, the parks L'Escorxador and España Industrial and the green belt along Gran Via as planned by the PERI for Hostafrancs could promote the creation of a new city center (connecting with Montjuich through the renovated Avenida Maria Cristina). On the other end of Gran Via, the new Park de las Glories-Nord, together with the traditional Parc de la Ciutadella and a possible transformation of the RENFE yards into a green area would all contribute to the creation of an important and vital «green lung» for Barcelona.

CONCLUSION: AN OVERALL ASSESSMENT OF RECENTLY FINISHED PUBLIC WORKS PROJECTS

The number of works promoted by the Administration during the last few years is large enough to provide a wide view of the architectural scene in Catalonia. In fact, from the very start of this democratic period, the choice has been to employ as many professionals as possible. After years of limitation and obstruction, in principle it is likely that there will now be a creative variety of sources.

However, the question is whether there is a series of common elements, which mirror or point to a general trend and coherence, behind the heterogeneity that catches one's attention at first glance. It is true that there is no unity of style, but there is a shared attitude toward every project.

Indeed, if there is one characteristic shared by all these projects, that is their preference for what was once termed «the discreet charm of sobriety»²⁹, which translates into faith, into what is clear, reasonable and sensible. Both in the case of schools and housing as in the way to deal with public spaces, the policy has been restraint, i.e., a prevalence of realistic considerations in the conception and development of these projects, where the guidelines include the restriction of the elements to be utilized, a respect for and integration into the context and, above all, a sense of heritage and tradition. In the case of the schools and housing units, classic construction techniques combine with well-known and tested types, thus recovering ideas such as the one that conceives of a flat façade as a means for «harmonious texture», the orderly composition of which is usually complemented by traditional fenestration. In the case of public squares, what prevails is the idea of utilizing a few

1. «... (en una Barcelona) projectada per la concepció d'uns pocs, on la voluntat general no ha intervingut per a res... el desenvolupament de la ciutat i el seu cinturó és caríssim, sens dubte el més alt d'Europa en benefici d'un su-

perdesenvolupament econòmic privat que ultrapassa tota previsió i en l'acumulació capitalista clàssica...», dins Francisco Martí i Eduardo Moreno, *Barcelona, ¿a dónde vas?*, Ed. Dirosa, 1974, p. 73, una anàlisi força detallada de la problemàtica i situació generades a costa d'una Barcelona diagnosticada com a «greument malalta».

2. La frase pertany a l'editorial de la revista *CAU*, núm. 21 (1973). En aquest número monogràfic es repassen, a manera de diccionari, les diverses qüestions ciutadanes suscidades principalment sota els mandats de Porcioles al front de l'alcaldia, seguint en certa manera l'anàlisi iniciada a *CAU* núm. 10, dedicat a «La Gran Barcelona».

3. Les monografies, estudis, treballs d'informació urbanística i les seccions locals de la premsa diària aplegaven més de 500.000 articles referits només als anys 1966-1973. Vegeu *CAU*, núm. 21 (1973), pàg. 30.

Sobre el tema de l'Ajuntament i la premsa consulteu *Barcelona, ¿a dónde vas?*, cit. pàg. 32.

4. Sobre aquest tema vegeu *CAU*, núm. 34 (1975), dedicat a la lluita dels barris, on s'analitzen districte per districte els conflictes de cada sector. Vegeu també l'article de J.M. Huertas Clavería, «Un muestreo de agravios para Barcelona», aparegut a *CAU*, núm. 52 (1978), pàg. 22.

5. Vegeu *CAU*, núm. 21 (1973), els apartats «Barracons» (pàg. 35), «Déficits escuelas» (pàg. 51), «Escuelas municipales» (pàg. 56).

6. La repercussió del cost dels terrenys per edificar vivendes incidia en els valors totals de la construcció d'un 30 % a un 60 %, valors alarmants quan a Europa estaven a l'ordre d'un 15 % a un 20 %. Vegeu *Barcelona, ¿a dónde vas?*, cit., pàgs. 73-74.

7. Segons *Construcción-2C*, les necessitats de la vivenda es repartien així: Classe baixa: 70 %. Classe mitjana: 25 %. Classe alta: 5 %

8. A l'apartat «Barraquismo» de *CAU*, núm. 21, s'amplia detalladament el tema. Vegeu també l'article a *Solidaridad Nacional* (13-1-1968) amb les xifres «oficials» donades des de l'Ajuntament i l'extraordinari del butlletí *Ahora* de 1972 on es feia una anàlisi detallada del problema.

9. *Tele-Expres* (18-9-72).

10. Vegeu els articles de *Sábado Gráfico* (8-1-72), *El Correo Catalán* (5-1-69) i els apartats dedicats al tema a *CAU* núm. 21, pàg. 40, i *CAU*, núm. 34, pàg. 38.

11. L'operació immobiliària de la Vall d'Hebron va ser una de les més denunciades a l'època. Sobre aquest tema vegeu *CAU*, núm. 21, pàg. 80 i *CAU*, núm. 52, pàg. 28, així com les referències que es fan a *Barcelona, ¿a dónde vas?*, cit. pàg. 86.

12. Vegeu *La Vanguardia* (24-5-73) i *CAU*, núm. 21, pàg. 43.

13. «... l'especulació del sòl provoca que els propietaris d'aquestes petites construccions les venguin per donar pas a edificis sense casta que continguin eixams humans... Hi ha un Catàleg d'Edificis i Monuments d'Interès Artístic de Barcelona amb categoria legal de Pla Parcial... (del mateix) s'ha fet cas omís com donen exemple la destrucció dels jardins de la casa Vicens, les obres de la casa Batlló o de la Pedrera; afegim al passiu la casa Trinxet, la Torre de Baró i Can Cumella de Pericàs. El 1966 la casa Fuster —l'ENHER— s'alliberà de l'enderrocament in extremis», dins *Barcelona, ¿a dónde vas?*, cit. pàg. 106.

Sobre l'Arquitectura en Perill, vegeu *CAU*, núm. 33 (1978) dedicat al tema, que no sols abraça Barcelona, sinó també la resta de Catalunya.

14. Vegeu *CAU*, núm. 21, pàg. 104, a l'apartat «Zones verdes».

15. Sobre els espais verds lligats a la lluita dels barris, vegeu *CAU*, núm. 34 (1975).

16. Vegeu *Quaderns*, núm. 154. En aquest número dedicat en gran part a la figura de J.A. Solans es fan algunes anàlisis sobre el P.G.M. També sobre el tema del P.G.M. cal assenyalar les referències que en fa Oriol Bohigas al catàleg *Plans i projectes per una arquitectura de Barcelona* (1981-1982).

simple and plain elements combining under the guidelines of geometric patterning and simple compositional schemes.

This restraint mirrors an underlying common sense similar to that employed when one prefers to wear a classical well-tailored suit which legitimizes «wearing a flower on one's lapel without importing one's mien.» This simile is not a whim as these projects are generally sober, ascetic and serene, though combined with details and elements such as marquees, skylights, handrails, freeshaping walls, ponds, lights, benches, pergolas, etc., all part of a freer sense of design, providing the lighter and more sensuous touches. In short, these are purposefully sober projects favoring common sense over expressiveness, closer to the serious than to the playful, to the skillfully discreet than the disturbingly original, all of which characteristics are only a reflection of a time more willing to accept the tempting glamour of past experiences than a passionate position in favor of a too radical and always uncertain *disruption*.

1. «...[in a Barcelona] devised by the ideas of the chosen few, where public rapport has had no say... the development of the city and its periphery is extremely costly, doubtless the highest in Europe, and to the benefit of a privately-sponsored economic hyperdevelopment which surpasses any previous estimate of classic capitalist accumulation...» From *Barcelona, ¿Adónde Vas?*, F. Martí and E. Moreno. Editorial Dirosa, 1974, page 73. A highly detailed analysis of the problems and situation caused by a Barcelona described as «seriously ill».

2. This is taken from the editor's note, *CAU* magazine, N° 21, 1973. This monographic issue lists and examines citizen issues brought up especially under Porcioles's several administrations, and to a certain extent follows through the analysis begun in *CAU* N° 10, dedicated to *Greater Barcelona*.

3. Over 500,000 pieces were written on the 1966-1973 period only, including monographic papers, studies, research on urbanistic information and local press articles. See *CAU*, N° 21, 1973, page 30. On the relationship between the Township and the press, see *Barcelona, ¿Adónde Vas?*, op. cit., page 132.

4. See *CAU* N° 34, 1975, on citizen claims and neighborhood association struggles, including the conflicts of each individual district. See also *U Muestreo de Agravios para Barcelona*, J.M. Huertas Clavería, in *CAU* N° 52, 1978, page 22.

5. See *CAU* N° 21, 1973, under *Barracones*, page 35; *Déficits Escuelas*; page 51; and *Escuelas Municipales*, page 56.

6. The share of the total construction costs of available sites for housing was 30-60 %, alarming when in the rest of Europe they were 15-20 %. See *Barcelona, ¿Adónde Vas?*, op. cit., pages 73-74.

7. According to *Construcción-2C*, the housing requirements were: lower classes 70 %; middle class 25 %; and upper classes 5 %.

8. For a full discussion, see *CAU* N° 21, under *Barraquismo*. See also an article published in *Solidaridad Nacional*, 13 Jan. 1968 which includes the figures supplied by the Administration; and, the detailed analysis in *Ahora*, extra issue, 1972.

9. *Tele-Expres*, 18 Sept. 1972.

10. See articles in *Sábado Gráfico*, 7 Jan. 1972; *Correo Catalán*, 5 mayo 1969, and corresponding sections in *CAU* N° 21, page 40, and *CAU* N° 34, page 38.

17. *Arquitecturas bis*, núms. 28-29 (1979), pàg. 51.

18. Un repàs a aquests projectes, molts d'ells construïts actualment, condidria edificis com:

Els blocs de vivenda al carrer Rio de Janeiro (Lluís Nadal), als terrenys de la Maquinista a la Barceloneta (MBM), al carrer Garcia Morato (Bosch, Tarrús, Vives), al carrer Turó de la Peira (estudi MAD), al carrer Pi i Molist (Garcès i Sòria) o a Can Clos (Ferrer, la Guardia, Meléndez).

Les escoles: la Sedeta (Fayòs-Giol) i la Maquinista (estudi Camp-Steegman) com a obres de remodelació, unides a les escoles Ford Pienç (estudi PER), Wad Ras (Busquets) o Maresme-La Paz (Farriol-Soler) a l'eixample, i les del carrer Garcilaso (Bach-Mora), Montjuïc (Casas-Bartomeu-Garriga), Meridiana (Pujol-Farré-Escofet) al casc urbà i Harry Walker (Segarra-Carbonell), Clot (Bosch-Tarrús-Vives), la Teixonera (Donato), Carmel (Torrent), Torre Baró (Piñón-Viaplana), i Perú (Torres) als suburbis.

Les zones verdes, amb places com Lesseps, Gaudí (Rubio i Tudurí) i els jardins del carrer Vesubi així com les places de Mossèn Clapès i Cerdà (J.M. Casamor i Parcs i Jardins) o projectes de major entitat com els dos estudis per al parc Nord-Glòries (Llimona-Ruiz Vallès) i (Lluís Iglesias) o els projectes per al jardí de Primavera (Gómez, Jansana, Navas i Solé) i el parc de Can Carreras (estudi MAD).

19. El material gràfic recollit a l'exposició muntada pels arquitectes Josep Ll. Mateo i Eduard Bru és la base del número doble d'*Arquitecturas Bis*, 28-29 (1979). En aquest número, estructurat fonamentalment a través de tres articles de Rafael Cáceres. David McKay i Elies Torres sobre els temes de l'actuació (Vivendes, Escoles, Jardineria urbana), J.A. Solans ofereix un preciós testimoni del desenvolupament intern de l'operació, en tant que Rafel Moneo fa una primera anàlisi de les coincidències i els trets estilístics dels diferents projectes.

20. Al mateix número d'*Arquitecturas bis*, Oriol Bohigas, Federico Correa, Lluís Domènech, Helio Piñón i Manuel Solà-Morales responien a una enquesta i donaven una visió crítica del fenomen (pàg. 3 a 6).

Les paraules assenyalades pertanyen a Helio Piñón. Cal remarcar un cert escepticisme de tots els consultats respecte a la pregunta de si el conjunt de les obres suposava un avenç en la cultura i la tècnica del país. Així Federico Correa responia: «... aquest punt és el que a mi més em preocupa. Crec que no solament no suposen cap avenç cultural sinó que en conjunt estan enclaustrades en una rigidesa imaginativa poderosa...», tot i que per altra part M. Solà-Morales confiava que «... si es construeixen poden arribar a ser-ho, perquè llavors també milloraran com a projectes...»

21. Sobre el tema de l'urbanisme recent a Barcelona vegeu:

— «Una nueva urbanidad para Barcelona», conversa amb O. Bohigas per Imma Julián, *ON*, núm. 42.

— «Plans i projectes per a Barcelona 1981-1982», reportatge aparegut a *Arquitecturas Bis*, 43.

— «Urbanismo municipal en Barcelona» article aparegut a *Arquitecturas de Madrid*, 232 i el número 149 de la revista *Quaderns*.

22. Amb aquesta idea de la ciutat com a suma de realitats més que com a model sistematitzat es potencia «el retorn a la idea del carrer, la plaça i el jardí urbans conformats per l'arquitectura enfront de l'autopista i de l'edificació informalitzadora de blocs aïllats... (reivindicant) les propostes de Camillo Sitte, els esforços d'imatge de Kevyn Lynch o les conclusions projectades de l'Urban Design i el Townscape i fins i tot la «construcció de la ciutat» d'Aldo Rossi o les propostes de Krier o Culot...» Oriol Bohigas, dins *Plans i projectes per a Barcelona (1981-1982)*.

23. Per un aprofundiment en el tema de la Barceloneta i el seu PERI, vegeu *CAU*, 79 (1982) i *Arquitectura de Madrid*, 248 (1984)

11. The real estate operations at Valle Hebrón were some of the most publicly denounced in their time. See *CAU* N° 21, page 80; *CAU* N° 52, page 28; and relevant references in *Barcelona, ¿Adónde Vas?*, op. cit., page 86.

12. See *La Vanguardia*, 24 May 1973; and *CAU* N° 21, page 43.

13. «...the speculation on possible construction sites leads small proprietors to sell out to developers who will erect undistinguished buildings to house human swarms... There is a *Catálogo de Edificios y Monumentos de Interés Artístico de Barcelona*, which ranks the same as a Plan Parcial... [this catalogue], has been neglected as evidenced by, for instance, the destruction of the gardens at Casa Vicenç, the works on Casa Batlló or at La Pedrera, Casa Trinçet, Torre de Baró and Can Cumella de Pericás. In 1966 Casa Fuster—or ENHER—escaped demolition in extremis...» From *Barcelona, ¿Adónde Vas?*, op. cit., page 106.

On endangered architecture, see also *CAU*, N° 33, 1978, including a wide coverage of this problem in all of Catalonia.

14. See *CAU* N° 21, page 104, under *Zonas Verdes*.

15. On recreational areas claimed by neighborhood associations, see *CAU* N° 34, 1975.

16. See *Quaderns* N° 154. Almost entirely devoted to J.A. Solans, this issue also includes several analyses of the G.M.P. On this G.M.P., see also Oriol Bohigas' discussion in *Plans i Projectes per una Arquitectura de Barcelona, 1981-1982*.

17. *Arquitecturas Bis*, Nos. 28-29, 1979, page 51.

18. *Apartment Blocks*: on Calle Rio de Janeiro (Lluís Nadal); on the former premises of La Maquinista in Barceloneta (MBM); on Calle García Morato (Bosch, Tarrús, Vives); on Calle Turó de la Peira (study by MAD); on Calle Pi i Molist (Garcès y Soria); and, on Can Clos (Ferrer, La Guardia, Meléndez)¹⁹. *Schools*: La Sedeta (Fayòs-Giol) and La Maquinista (study by Camp-Steegman), both restorations; and the new schools Ford Pienç (study by PER), Wad Ras (Busquets), Maresme - La Paz (Farriol-Soler) in the *Ensanche*; those of Calle Garcilaso (Bach-Mora), Montjuich (Casas-Bartomeu-Garriga), Meridiana (Pujol-Farré-Escofet) within the city proper; and Harry Walker (Segarra-Carbonell), Clot (Bosch-Tarrús-Vives), la Teixonera (Donato), Carmelo (Torrent), Torre Baró (Piñón-Viaplana) and Perú (Torres) in the suburbs²⁰.

Recreational Areas: City squares such as Lesseps, Gaudí (Rubio y Tudurí) and the gardens of Calle Vesubio, as well as Plaza Mossen Clapès and Plaza Cerdà (J.M. Casdamor) and parks and gardens or other projects of greater importance such as the two studies for Nord-Glories Park (Llimona-Ruiz Vallès) and (Lluís Iglesias) or the projects for the Jardín de Primavera (Gómez, Jansana, Navas y Solé) and the park at Can Carreras (study by MAD).

19. The twin issue of *Arquitecturas Bis* 28-29, 1979, is based on the graphic material compiled by J.L. Mateo and E. Brú. The core of this twin issue being three artists' operation's inner workings, while Rafael Moneo makes a preliminary analyses of the common points and stylistic characteristics shared by all these projects.

20. Oriol Bohigas, Federico Correa, Lluís Domènech, Helio Piñón and Manuel Solà-Morales responding to a poll stated their critical stands on the problem, *Arquitecturas Bis*, op. cit., pages 3-6. This quote in the text is by Helio Piñón. All of them displayed a certain scepticism on whether the works implied that the country's culture and technical skill had taken a step forward. This was F. Correa's reply: «...this is what worries me most. I believe that they not only do not imply a step ahead culturally, but, in general, are all an expression of a powerfully rigid imagination...» However, M. Solà-Morales trusted that «...if actually built up, they might represent such an advancement, as then they would also be an improvement as projects...».

21. On recent urbanism in Barcelona, see *Una Nueva Urbanidad para Barcelona*, a discussion with O. Bohigas by Imma Julian, in *ON* N° 42: *Plans i Projectes*.

24. Per a un estudi de l'ex-vil·la de Gràcia i el seu PERI vegeu *Arquitecturas Bis*, 15 (1976).

25. Sobre el tema del PERI en la recuperació de la perifèria de Barcelona, vegeu l'article de Josep Roca Cladera dins *CAU*, 57 (1979).

26. Un ampli tractament del tema escolar es pot trobar a la revista *ON*, 57, dedicada a l'arquitectura escolar a Catalunya. Per a una major comprensió del paper de l'administració vegeu també *Quaderns*, 149.

27. Per més dades sobre el futur anell olímpic vegeu *Arquitecturas Bis*, 46, i *Arquitecturas de Madrid*, 247, dedicats als Jocs Olímpics de Barcelona.

28. La plaça de Sants ha estat fins ara l'obra més polèmica però potser al mateix temps l'obra de més impacte de totes les promogudes per l'administració. Per una major documentació al respecte cal citar, entre altres, els articles següents:

— «Cuando lo genial resulta duro», de J. Bona i F. Nano, *ON*, 48.

— «La Florida o la memoria colectiva», d'André Barey, *ON*, 50.

i l'ampli reportatge aparegut a *Arquitecturas Bis*, 45.

29. La frase prové del títol d'un article d'Arcadi Pla aparegut a *ON*, 47.

tes per a Barcelona, 1981-1982, a report printed in *Arquitecturas Bis*, N° 43; *Urbanismo Municipal en Barcelona*, printed in *Arquitecturas de Madrid*, N° 232; and *Quaderns*, N°.

22. The idea of viewing the city more as an aggregate of separate realities than as a systematized model promotes «the come-back of the idea of streets, squares and green belts shaped by architecture built along highways and informalizing isolated blocks... recovering the importance of Camillo Sitte's projects, Kevyn Lynch's image improvement efforts or the conclusions extracted by *Urban Design* and *Townscape* and, even, the «construction of the city» by Aldo Rossi or the proposals by Krier i Calot...» From the article by Oriol Bohigas, *Plans i Projectes per a Barcelona, 1981-1982*.

23. For further information on Barceloneta and its corresponding PERI, see *CAU* N° 79, 1982; and *Arquitecturas de Madrid*, N° 248, 1984.

24. For further research on the former township of Gràcia and its corresponding PERI, see *Arquitecturas Bis*, N° 57, 1979.

25. On the influence of PERIs on the recuperation of the suburban belt, see the article by Josep Roca Caldera, *CAU* N° 57, 1979.

26. Wide coverage on the subject of schools can be found in the magazine *ON*, N° 57, dedicated to School Architecture in Catalonia. For further insight into the role of the administration, see *Quaderns*, N° 149.

27. For further information on the future Olympic premises, see *Arquitecturas Bis*, N° 46 and *Arquitecturas de Madrid*, N° 247, both entirely devoted to the Olympic Games of Barcelona.

28. Plaza de Sants has been the most polemic but the most impressive project of all the Administration's projects. For further bibliography see *Cuando lo Genial Resulta Duro*, J. Bona and F. Nano in *ON*, N° 48; *La Florida o la Memoria Colectiva*, André Barey, in *ON*, N° 50; and the wide coverage in *Arquitecturas Bis*, N° 45.

29. This quote is from an article by Arcadi Plà in *ON*, N° 47.

Manuel Gausa i Navarro
Barcelona, 1959
Estudia arquitectura a l'ETSAB, havent iniciat el seu contacte amb la professió al despatx dels arquitectes Bach-Mora, l'any 1981. Autor de treballs de recerca i de diversos articles, actualment forma part de l'equip redactor de *Quaderns*.

Manuel Gausa i Navarro
Barcelona, 1959
He is currently a student of architecture at ETSAB. His first contact with the practice of architecture was with Bach-Mora in 1981. He is the author of articles and research and is currently a member of the editorial staff of *Quaderns*.